

שמואל טוביה ענבר

כיבוי מזגן בשבת

שאלה: משפחה עם תינוקת יצאה לנופש ושהתה במשך השבת בבית מלון בחדר אחד. בערב שבת הפעילו את מיוזג האוויר כיוון שהיה חם, וכך המשיך המזגן לפעול גם במשך השבת. בליל שבת התקרר החדר מאד, התינוקת הצטננה והחלה להשתעל וניכר היה שהקור משפיע עליה לרעה. היה צורך בהפסקת המזגן ומאידך גיסא לא היתה אפשרות להחליף חדר.

כיצד ניתן לפתור את הבעיה? (שאלה זו מתאימה למצב דומה בבית פרטי).

תשובה: כדי לענות יש לדון בעניין זה מכמה צדדים:

1. הגדרתו של קטן - חולה שאין בו סכנה.
2. הגדרת החשופים לקור (ואפילו גדולים) - כחולה שאין בו סכנה.
3. דין חולה שאין בו סכנה.
4. כיבוי המזגן על ידי נכרי.
5. כיבוי על ידי ישראל - האם מותר וכיצד.
6. כיבוי המזגן - דאורייתא או דרבנן.

א. הגדרתו של קטן

כבר פסק הרמ"א (באו"ח סימן שכח סעיף יז) על פי הראשונים (ר' ירוחם רשב"א ורמב"ן), שסתם צרכי קטן - כחולה שאין בו סכנה דמי. וכתב על כך ה"חזון איש" (או"ח סימן נט ס"ק ד): "ובזמננו שמצוי מאוד חלאים המתרגשות בתינוקות נראה דכל שיש ספק שיגרום לו קלקול מעיים לעצור או לשלשל, או גרם כאב מעיים, או חם כלשהו - הוא בכלל ספק סכנה". אם כן לכל הפחות תינוק מוגדר כחולה שאין בו סכנה. ואפשר שבכגון דידן, שהתינוק כבר הצטנן ומשתעל והקור עלול לחזק את צינונו ולגרום למחלה - ייתכן שע"פ הגדרת ה"חזון איש" הוא כבר נכנס לגדר של ספק מסוכן, וכידוע בספק סכנה מחללים השבת לכתחילה על ידי ישראל (סימן שכח סעיף ב, סימן שכט סעיף א).

ב. הגדרת החשופים לקור

מצאנו בהגמ"י (ברמב"ם שבת ו, ס"ק ו) שהביא בשם רבינו יום טוב (וכן במרדכי בשם תשובת ר' ישראל), שאביו ור' משולם - שהיו פרושים - היו מתחממים כנגד מדורת נכרי (שהודלקה בשבת בשביל ישראל), וכן גדולי העולם. "וטעמא כתב בעלמא הכל חולים אצל המילה וכן הכל חולים אצל הקור. ואם אינם חולים ממש - מכל מקום מצטערין הם לכל הפחות בשבת. ואמרינן בכתובות (ס, א): 'גונח - יונק חלב בשבת'. ואף על גב דמפרק

כלאחר יד הוא - משום צער לא גזור בהו רבנן. וכן כתב שם: 'משום חולה שאין בו סכנה אומרים לנכרי ועושה, והכל חולים אצל צינה'.

וגם ההגמ"י התיר שם אפילו לגדולים בימות הקור להיכנס לבתי החורף שחיממו הגויים.

ומביא בשם המהר"ם, שבצ"פ נהגו היתר בדבר. ואמר ש"י מאורליינש התיר אפילו לתקן האש מהאי טעמא. עיי"ש באורך...

וכן פסק בשו"ע (סימן רעו סעיף ה), שהכל חולים אצל הקור. לכן, בארצות הקור מותר לגוי לחמם לקטנים ומותר לגדולים להתחמם אגב זה. ואם הקור גדול - אזי מותר לחמם המדורה אף לכתחילה עבור הגדולים.

ומכאן לענייננו: אפילו נאמר שהקור בחדר ממוזג הוא לא כל-כך נורא עבור הגדולים כיוון שיכולים להתעטף בשמיכה נוספת או בבגד נוסף (אף על פי שמכל מקום צער יש בעניין זה) - בכל אופן עבור התינוק שכבר הצטנן ומשתעל בעקבות הקור, בוודאי שניתן לומר עליו שהוא חולה אצל הקור בכגון דידן, ומוגדר כחולה אין בו סכנה. ולפי שיטת היחזון אי"ש, כפי שכתבנו לעיל, כשהתינוק כבר מצונן - ייתכן ואף נכנסים אנו לבעיה של ספק מסוכן, שבידוע עבורו ניתן לעשות איסור תורה בידיים. אבל נדון ע"פ ההבנה הפשוטה, שהתינוק מוגדר כחולה שאין בו סכנה. וגם בכגון דידן, שהכל חולים אצל הקור, נתייחס אליו כאל חולה שאין בו סכנה ולא יותר.

ג. חולה שאין בו סכנה

הגמרא (ע"ז כה, ב) אומרת: 'עין שמרדה - מותר לכוחלה בשבת'. ובהווא-אמינא שם חשבו שבכגון דין אין בזה סכנה, ובכל זאת אם שחק סממנים מאתמול - אזי מותר לכחול בשבת, אף על פי שיש בזה איסור דרבנן משום שחיקת סממנים.

I מגמרא זו מסיקים הראשונים כדלקמן:

* **אין בו סכנה, אבל יש בו סכנת איבר** - לכולי עלמא בראשונים (רמב"ן, רשב"א, ר"ן ורא"ש):

א. **על ידי ישראל** - עובר איסורי דרבנן (שבות) אף בידיים. אבל איסורי תורה אינו עובר.

ב. **על ידי נכרי** - מחללין ואפילו איסורי תורה לכתחילה (שאם מותר איסורי דרבנן לכתחילה - אזי מותר גם אמירה לנכרי, שאמירה לנכרי בשבת היא 'שבות').

* **אין סכנת איבר, אבל נפל למשכב** [וכן מי שיש לו מיתוש וחולה ממנו כל גופו אף על פי שמהלך - כנפל למשכב דמי (רמ"א ע"פ ב"י סימן שכח)]:

א. **על ידי נכרי** - לכולי עלמא מחללין ואפילו איסורי תורה לכתחילה 'כניל בסכנת איבר'.

ב. **על ידי ישראל**: איסור תורה - לכולי עלמא אסור.

איסורי דרבנן - בזה נחלקו ראשונים:

רא"ש וטור - מסתפקין.

רשב"א - מותר אפילו בידיים, כדין סכנת איבר.

ר"ן - אסור בכלל, שקב בסכנת איבר מתירים. ורק אם אי אפשר על ידי גוי, או בדרך אחרת - מותר בשינוי, כרמב"ן לקמן.

רמב"ן (תורת האדם) - מותר בשינוי, ומוכיח מגמ' בכתובות (ס, א): "תניא רבי מרינוס אומר: גונח יונק חלב בשבת. מאי טעמא? יונק מפרק כלאחר יד, ובמקום צערא לא גזרו רבנן. אמר ר' יוסף: הלכה כרבי מרינוס". וגונח הוא כחולה שאין בו סכנה שנפל למשכב - הילכך מותר באיסורי דרבנן בשינוי.

* **סתם מיחוש** - לכולי עלמא לא עושים כלום וגם לא על ידי נכרי.

II שיטת הרמב"ם (שבת ב, י) - שלוש דעות בשיטתו:

המב"ם ע"פ הטור (סימן שכח) ועל פי ה"דרכי משה" (שם): כרשב"א לעיל.

רמב"ם ע"פ המ"מ - מחלק:

א. בחולי שכולל כל הגוף - ישראל עושה דרבנן אף בידיים.

ב. בחולי שאינו כולל כל הגוף (ואפילו יש סכנת איבר) - ישראל אינו עושה כלום וגם לא דרבנן. ועושים רק על ידי גוי.

רמב"ם על פי ב"י וט"ז (סימן שכח סעיף יז): כל חולה שאין בו סכנה, ואפילו יש לו סכנת איבר:

א. על ידי ישראל - אין עושין איסורי דרבנן. אלא בדברים שאין בהם חשש מלאכה מהתורה, כגון ליישר איברים ולהרים בשר סביב הלב וכו', שאין בהם משום שחיקת סממנים.

ב. על ידי גוי - עושים גם איסורי תורה.

III להלכה

השו"ע (בסימן שכח סעיף יז) מביא את כל הדעות ומכריע כדעת הרמב"ן (דעה שלישית עיקר). לצורך חולה שאין בו סכנה שנפל למשכב:

א. נכרי - עושה אפילו מלאכה מהתורה.

ב. ישראל - עושה דרבנן בשינוי.

וכך פוסקים גם שאר האחרונים ונושאי כלי השו"ע (מ"א, ט"ז, גר"א ומ"ב). חוץ מהב"ח - שפוסק כרמב"ם ע"פ הב"י, אבל שאר האחרונים שוללים אותו לדינא.

וכתב ה"חיי אדם (והביאו המשנה בקורה" בסיומן שכת"ס ק נא), ש"כל דבר שמותר

לעשות על ידי ישראל בחולי שאין בו סכנה, אפילו יכול לעשותו על ידי אינו זהודי - מותר (לישראל לעשותו)."

כך **שעולה מהג"ל**, שאיסורי דרבנן בשינוי - יהא מותר לישראל לעשות לכתחילה, אפילו יש שם גוי:

בשיטת הרמב"ן שנפסקה להלכה - אומרים אחרונים: ה"אבני נזר" (אגלי ט"ל, טוחן אות: לח, י) הגר"ח נאה ("קצות השולחן" סימן קלד, ד) וכן ה"שמירת שבת כהילכתה" בשם הגרש"ז אויירבך (ש"כ פרק לב הערה יז*), שהרמב"ן מוכיח שיטתו שעושים דרבנן בשינוי, מגונח - שיונק כלאחר יד. ושם מסבירה הגמרא הטעם, משום ש"מפרק כלאחר יד הוא". והרי מפרק הוא איסור תורה - "דש", ובכל זאת מותר בשינוי. משמע מכאן, שחולה שאין בו סכנה, וכל שכן בסכנת איבר - ישראל עושה עבורו **מלאכה דאורייתא בשינוי**.

וכך הם פוסקים לדינא. וב"קצות השולחן" כתב הגר"ח נאה, שמכל מקום אם זה דאורייתא - יותר טוב לעשות על ידי נכרי.

IV לסיכום - חולה שאין בו סכנה שנפל למשכב, או שכל גופו כואב עליו, על פי האחרונים הנ"ל ברמב"ן ולדינא:

א. על ידי נכרי - עושים אפילו מלאכה דאורייתא.

ב. על ידי ישראל - עושים בשינוי בין דאורייתא ובין דרבנן.

ומשמע מהמ"א ומ"ב, שבדרבנן בשינוי על ידי ישראל - מותר לכתחילה, ולא צריך לבקש מגוי אפילו הוא נמצא שם.

והוא הדין לתינוק - שמוגדר כחולה שאין בו סכנה - שחלים עליו כללים אלו.

[הגר"ח נאה (שם) מאריך להוכיח לגבי תינוק, שניתן לעשות עבורו מלאכה דאורייתא בשינוי, והוכחתו מהגמרא בשבת (מ, ב) שם איתא: "רשב"ג אומר: אשה סכה ידיה שמן ומחמתה כנגד המדורה, וסכה לבנה קטן ואינה הוששת". ושם משמע לרשב"ג, ויש אומרים גם לתנא קמא, ששמן - יש בו בישול מהתורה. ובכל זאת לרשב"ג יכולה כלאחר יד לחמם ידיה כדי לסוך לבנה הקטן, וזה משום שבנה מוגדר כחולה שאין בו סכנה לכל צרכיו. ומכאן ראייה, שלצרכי קטן ולחולה שאין בו סכנה - עושים בשינוי ואפילו מלאכה דאורייתא.]

ד. מכאן נשאר לדון בסיבת האיסור בהפעלת מכשירים השמליים בשבת בכלל, ובמזגן בפרט.

בכלים שבעצם פעולתם מתבצעת מלאכה האסורה מהתורה, כגון מנורות שיש בהן חוט להט וכדומה, אזי בהם, חוץ מבעיית החשמל, יש בעיה של עצם המלאכה שהם

פועלים (כגון מבעיר במנורה), ובהפעלת מכשירים אלו לכולי עלמא יש ממש איסור תורה.

אבל בשאר מכשירים, שבעצם פעולתם אין שום איסור, אלא רק בעצם הזרמת החשמל (כגון מאורר ומזגן) - בהם יש לברר מהו האיסור כעצם הפעלת מכשירים אלו ובכיבוים.

ה"חזון איש" (אוי"ח סימן נ אות ט) קובע, שעצם הזרמת החשמל בחוט (בלי קשר לפעולת המכשיר) וסגירת המעגל - יש בזה משום בונה, כדין עשיית כלי, כיוון שהוא מעמידו על תכונתו. כאשר יש זרימת חשמל הוא "מתקן את החוט עצמו ממוות לחיים".
וכן בעצם הפעלת הכלי ממוות לחיים, חידוש חיי הכלי - גם בזה יש משום בונה, היות שהוא מעמיד הכלי על תכונתו.

הגרש"ז אויירבך (קובץ מאמרים בחשמל לגרש"ז א) אומר בשם האחרונים, שלדעתם עצם העמדת דבר על מתכונתו אינו נחשב כבונה. כגון: מילוי קפיץ של שעון שהפסיק לפעול - לרוב האחרונים (חוץ מהחז"א) אין בזה משום בונה. חוץ מזה - אומר הגרש"ז על סברת החז"א - מאחר שרגילים לחבר ולנתק את זרם החשמל במכשירים אלו, אזי אין לראות את הסגירה והפתיחה כבניין, אלא כשימוש, כאופן שימוש. צורת השימוש בכלי היא החדרת החשמל, ואין זה עשיית המכשיר, אלא אופן השימוש בו - כדוגמת פתיחת דלת וסגירתה.

אמנם יש אחרונים אחרים, אשר רוצים לאסור שימוש בחשמל בשבת משום נולד, שהכח החשמלי כביכול נולד, וזה אסור בשבת משום מוליד, כמו מוליד ריחא. ולכך הסכימו ה"בית יצחק" ור' חיים עוזר.

לעומת זאת הסכימו רוב האחרונים, שבעצם הזרמת החשמל אין איסור, וכל האיסור הוא רק משום התוצאה שמופעלת מכח המכשיר, כגון מנורה, תנור, רדיו וכדומה, שבעצם הפעלתם מתבצעת מלאכה אחרת שאסורה (כגון מבעיר). אבל מאורר ומזגן - שבעצם פעולתם אין נעשית שום מלאכה - אזי בעצם אין שום איסור, ורק משום 'לא פלוג' אסרו חכמים. וכך כותב הגר"מ פיינשטיין:

"...ובפרט שלא ברור פסיקת האלקטרי באין דבר הדולק מזה - אם יש בזה איסור דאורייתא. ואם אינו דאורייתא הא רוב הדעות הם להתיר, לצורך מצווה. ופסק כן הרמ"א בסימן שו-סעף ה יכתב שגם המחבר פסק כן בסימן תקפז". (אגרות משה או"ח ח"ג סימן מב).

וכך כתבו גם לדינא, שאין איסור בחשמל מהתורה - הפרי מגדים (סימן תקב מז ס"ק א), ו"מנחת יצחק" (ח"ב סימן יז אות ג).

לסיכום - לפי שיטת רוב האחרונים, עצם הפעלת כלים חשמליים שאין בפעולתם משום איסור תורה - האיסור הוא רק מדרבנן, כדלעיל. ולחז"א - אסור מהתורה משום בונה.

ה. למסקנה

כיוון שאמרינן שהכל חולים אצל הקור, ובמיוחד קטנים - שאמרינן במפורש בש"ע לעיל, שעל ידי נכרי מותר לחמם להם החדר, וכיוון שסתם קטן, לכל צרכיו, מוגדר כחולה שאין בו סכנה,

והיות שלפי רוב האחרונים, כיבוי המזון הוא רק אסור מדרבנן,

אזי לדינא - אפשר לכבות המזון או על ידי גוי (אף בלי רמיזה) או שישראל יכבה בשינוי. ואף אם יש שם גוי - אין צריך לחזר אחריו, כיוון שגם כשנמצא גוי - אפשר לכתחילה על ידי ישראל בשינוי (מיא ומיב לעיל). וכיוון שיש גם מצוות עונג שבת (שאחרת יסבלו כל השבת מהקור) - יש מקום להקל בזה אף יותר.

ואם נחמיר כדעת החזו"א, שעצם הכיבוי אסור מהתורה (משום סותר) - אזי מכל מקום ראינו ע"פ הגר"ח נאה, האבני"ז, הגר"שז"א (בשש"כ) ועוד אחרונים שהתירו ע"פ הרמב"ן דלעיל גם מלאכה דאורייתא בשינוי.

מכל מקום בכגון דידן צריך **לכתחילה** לעשות **על ידי גוי**.

וממ"נ ניתן להקל אף בדעת החזו"א, דלעיל. שבכגון דידן, שהתינוק כבר נצטנן, משמע שהוא מוגדר כבכלל סכנה, שאף מותר לכבות בידים כדין ספק פיקוח נפש. ולכן מסתמא גם בשיטת החזו"א, שבכגון דידן לכל הפחות יהיה מותר לישראל לכבות בשינוי.

ואסמכתא לכך ראיתי בתשובת הגר"מ פינשטיין זצ"ל:

"ואם נודמן זה בבית יחיד, באופן שבכל הבית קר - מותר (על ידי נכרי), מטעם אחר, אף כשליכא קטנים, מטעם דהכל חולים אצל הקור, שאיתא בסימן רעו סעיף ה" (אגרות משה או"ח ת"ג סימן מב).

וכיוון שהכל חולים אצל הקור - אזי יש להם דין חולה שאין בו סכנה, ומותר על ידי גוי לכבות בשבת בשבילם, קל וחומר לקטן. (ואין הוא מתייחס לכיבוי על ידי ישראל, אבל ע"פ העולה מהנאמר לעיל, משמע שגם על ידי ישראל יהא מותר בשינוי).